

UN ESBÓS DEL NATURAL

MEMÒRIES D'ELVIRA ELIAS

JOAN MIQUEL LLODRÀ

Publicacions de l'Abadia de Montserrat

JOAN MIQUEL LLODRÀ

UN ESBÓS DEL NATURAL

Memòries d'Elvira Elias

Publicacions de l'Abadia de Montserrat
2022

Amb el suport de

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

Primera edició, novembre de 2022

© Joan Miquel Llodrà, 2022

La propietat d'aquesta edició és de
Publicacions de l'Abadia de Montserrat
Ausiàs Marc, 92-98 – 08013 Barcelona

ISBN: 978-84-9191-246-0

Dipòsit legal: B. 19490-2022

Imprès a Gráficas Rey

Disseny de la coberta: Jordi Avià i Blanca Hernández

ÍNDIX

A mode d'introducció	5
Presentació. El perquè i el com	9
I.....	13
II	17
III	20
IV	29
V	38
VI.....	45
VII.....	51
VIII.....	58
IX.....	62
X.....	71
XI.....	75
XII.....	78
XIII.....	81
XIV.....	85
XV.....	89
XVI.....	94
XVII.....	98
XVIII.....	108
XIX.....	116
XX.....	121
XXI.....	126
XXII.....	130
XXIII.....	134
XXIV.....	142
XXV.....	149
XXVI.....	152

XXVII.....	160
XXVIII	170
XXIX	176
XXX	179
XXXI.....	184
XXXII.....	191
XXXIII	196
XXXIV	200
XXXV.....	203
XXXVI	209
XXXVII.....	217
XXXVIII.....	223
XXXIX	228
XL	232
XLI	236
XLII.....	242
XLIII	247
XLIV.....	251
XLV	257
XLVI	263
XLVII.....	268
XLVIII	276
XLIX	279
L	288
LI.....	293
LII	297
LIII	304
LIV	309
LV	314
LVI.....	322
LVII	326
LVIII.....	330
LIX	335
LX	340

A mode d'introducció

De sobte vaig recordar la imatge d'una noia amb cos de dona jove i cara de faccions suaus, encara d'infant. Era un record de feia molts anys i, per consegüent, bastant confús, voltat d'una boirina que portava inevitablement el pas del temps i, qui sap si també, les ganes d'oblidar. No sé ni per què, ni com, però ara, quasi vuitanta anys després, aquella imatge retornava a la meva memòria, millor dit, a la meva retina, perquè veritablement em feia l'efecte d'estar-ho veient. Si allargo el braç, segur que la toco...

Jo, com sempre, discreta espectadora, estava asseguda en una gruixuda motllura de pedra que voltava un brollador eixut dins d'un jardí descuidat, absolutament abandonat, qui sap quant de temps feia, per unes mans que en aquells moments segurament tenien preocupacions més grans que esporgar plantes i arbustos. Ací i allà, petits grups de senyores i senyors parlaven entre ells; altres, com encantats, anaven amunt i avall al voltant d'uns tristos parterres. La noia es va asseure al meu costat i, inesperadament però com qui no vol la cosa, em digué que escrivia un dietari d'ençà que havia començat la guerra, la nostra, aquell fatídic i descarnat despropòsit, error o càstig, que tant ens havia de marcar la vida. Una guerra fratricida, tan poca-solta com, molt em pesa dir-ho, inevitable, que ningú s'havia imaginat mai que podria tenir lloc, però de la qual tots, en aquell precís moment, volguéssim o no, n'érem absolutament partícips i protagonistes. Davant l'aclariment de la jove, jo vaig pronunciar un no admiratiu, de perplexitat, i aquí s'acabà aquell intent de diàleg, aquell estèril intercanvi de paraules que retorna ara, després de tants moments viscuts. La vida, penso, no és més que un seguit d'ins-

tants experimentats i sentits, amb poca o molta intensitat, amb poca o molta glòria.

Aquella noia, que devia tenir uns divuit anys, era filla de l'escriptor barceloní Cèsar August Jordana, excel·lent traductor de l'anglès, de Shakespeare concretament, un altre dels centenars d'homes savis que, per mor d'unes idees, es veien obligats a deixar el nostre país. Ell, com tants d'altres, va acabar morint ben lluny de casa seva, lluny de la terra de la qual sorgim i a la qual, per dret, ens toca retornar. Però llavors en Jordana no sabia que aquell arveure era un adéu definitiu; no ho sabia ni ell ni cap dels qui dissortadament érem allà, ànimes desvalgudes amb un passat cada vegada més llunyà, amb un present desconcertant i amb un futur, més que incert, inalbirable.

Recordo que vaig mirar al meu entorn, que molts anys més tard se'm presenta tan nítidament a la ment, una visió que recordava *L'année dernière à Marienbad*, film del director francès Alain Resnais. No he vist mai aquesta pel·lícula, però en recordo perfectament el cartell publicitari: unes persones estàtiques, qui sap si desconegudes les unes de les altres, enmig del corredor principal d'un jardí perfectament treballat. ¿Era ficció o era realitat el que em passava? ¿Interpretava un paper que em venia donat o, al contrari, era jo mateixa la guionista responsable de tot allò que em succeïa?

Aquella noia devia haver començat el seu dietari a catorze o quinze anys, fet que em sorprenia. De cop i volta aixecà el cap; jo també. Per sobre nostre, volant pel cel, hi vèiem un esquadró italià, un munt d'avions volant vers Figueres, ciutat que en pocs minuts havien de bombardejar. Aquell dia, aquella formació aèria, que no ens era gens estranya, volava més baix que mai, que de costum, i els aviadors que la dirigien es podien veure amb força nitidesa. Recordo perfectament el soroll estrident dels motors, la forma bombada dels aparells, aquella mena de porticons en el seu ventre per on anirien caient les bombes. No teníem por.

Com m'agradaria ara, passats tants anys, de poder llegir el quadern personal de la filla d'en Jordana! ¿Hi va escriure aquest fortuït encontre nostre o, al contrari, el va oblidar? He pensat que jo també en podria fer un, de dietari de la nostra guerra civil o, si més no, d'aquells moments, abans, durant i després. El faria amb unes imatges dels fets; les meves imatges, del tot fragmentades i potser ràncies, però amb el record ben viu, calent encara, de totes

aquelles sensacions viscudes, algunes gaudides amb joia, d'altres patides amargament. Conservo a la memòria, en estat quasi pur, molts d'aquells esdeveniments llunyans que avui ja són història, episodis d'un llibre que, erròniament, molts donen per acabat.

Presa d'aquest afany d'encarar-me al passat, he decidit de posar-me a escriure les meves experiències i sensacions viscudes —memòries, en diran alguns—; no només el temps de la guerra, sinó també el que la precedí i el que vingué posteriorment. Van ser uns anys d'aprenentatge, uns anys immergits en la ignorància, en un temps d'ignorància, volguda o imposada, un temps per aprendre i res més que per aprendre. Els miro, ara, talment em miro l'immens mar blau que se'm desplega davant de casa; quasi el puc tocar, sentir-ne la presència, escoltar-ne l'oneig incessant, olorar-ne el salobre, però m'és totalment inabastable, no m'hi puc ni acostar i, pensant-ho bé, potser és millor així.

ELVIRA ELIAS CORNET, Arenys de Mar, setembre del 2016
Dedicat a Romà Busquets Gelabert, català assassinat pel
Tercer Reich.

Presentació

El perquè i el com

Veure publicades les memòries de la seva mare, *Una senyora de Barcelona* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2012), va ser per a Elvira Elias Cornet, dibuixant i il·lustradora, tota una satisfacció. Materialitzava, en certa manera, un merescut homenatge a la dona —Emília Cornet— que, sota l'ombra d'aquell homenet anomenat Feliu Elias, havia romàs quasi oblidada per tothom. El següent pas, com que ja hi estàvem posats, era engrescar l'artista a escriure'n de pròpies, però per una barreja de mandra, poc entusiasme i convençuda que no tenia gaire res d'interès per explicar, es mostrà durant un quant temps força reticent a fer-ho. Afortunadament, gràcies a l'exposició *Barcelona alta costura* que s'havia celebrat al Palau Robert, vaig animar l'Elvira que, de cara a un possible article de recerca, em contés el que havien estat els seus anys com a figurinista a *El Dique Flotante*, tot just acabada d'arribar de l'exili. A partir d'aquell moment, com qui no vol la cosa, multitud de records, infinitat d'experiències viscudes tant abans com després d'aquell episodi van començar a brollar de la seva boca. Sense adonar-se'n, l'Elvira anava embastant el llibre que ara teniu a les mans.

Aquestes pàgines viscudes són el fruit de les converses que durant quasi cinc anys vaig tenir la sort de mantenir en privat —*tête-à-tête*, que ella hauria dit— amb la seva protagonista. El procés va ser, en la seva complexitat, ben senzill: l'Elvira parlava i jo, a mà —perquè mai no va voler que l'enregistrés—, prenia nota del que deia i, per què no dir-ho, del que callava. De tornada a casa, davant de l'ordinador, la meva feina no era altra que redactar, endreçar en el temps i en l'espai, donar forma i estil a tot aquell munt d'informació que, amb tota mena de detalls,

l'Elvira m'havia ofert, ja fos per iniciativa pròpia o com a resultat de les meves preguntes, no sempre respostes. Sembla mentida, em deia rient, que encara me'n recordi de totes aquestes coses... La primera persona —la seva veu— no la vaig deixar mai, per la qual cosa podem dir que ens trobem davant d'una autobiografia biografiada. Cal dir que, quan esqueia, afegia al relat moltes de les dades que, al llarg de tots els anys d'assistir a les tertúlies que l'Elvira celebrava a casa seva cada divendres, havia anat aplegant pel meu compte: algunes eren massa sucoses per a deixar-les arraconades en un calaix. El darrer pas en aquell procés era llegir-li el resultat del meu treball setmanal i, després de tota mena de correccions, esmenes, afegitons i censures —sempre ponderada, hi ha passatges i persones sobre les quals ella preferia no pronunciar-se—, obtenir-hi el seu *nihil obstat*.

Un segle de vida —l'Elvira va morir a noranta-nou anys— dona molt de si i, si les circumstàncies haguessin estat unes altres, podria haver tingut com a resultat una obra força més voluminosa que la present. Les pàgines que teniu al davant, però, abasten el període comprès des del naixement de la protagonista, el 1917, fins als anys vuitanta, poc després de la mort del seu marit. Anar més enllà, arribar fins al present, malgrat certes referències inevitables, l'Elvira no ho va voler pas. Era conscient de la situació a la qual havia arribat, impedida, amb una insuficiència respiratòria que s'anava agreujant, sense capacitat de dibuixar —la seva passió— i preferia no fer-ne esment.

Aquestes memòries són les que són, però, depenent de l'interlocutor, ben segur que haurien pogut ser unes altres. Qui n'hagi conegut la protagonista, qui l'hagi tractada, qui hi hagi treballat o conviscut —familiars, amics o veïnat— hi trobarà, per descomptat, algunes mancances, fets o anècdotes que potser no són relatats de la manera com van passar i dades, ambients i personatges que en determinats moments no s'avenen del tot a la realitat. I és que, a banda de puntuals retocs que havien de fer el discurs més entenedor, en cap moment no s'ha pretès fer ni una crònica històrica o social del nostre país ni una tesi doctoral de qui ha estat una de les millors il·lustradores de casa nostra. L'únic objectiu ha estat deixar constància, fins on s'ha pogut, d'una existència, d'unes vivències, d'una manera de viure i de sentir que —i aquesta és la gràcia del gènere memorialístic— la majoria de vegades no queden recollides en els manuals d'història. En aquest llarg

camí he d'agrair l'ajut i el recolzament constant de Joan Alegret (e.p.d), Bernat Oliver, Assumpció Ribas, Teresa d'Arenys i Carles Verdú, amics i contertulians de l'Elvira, sempre disposats, així com al pare Josep Massot (e.p.d) i a les Publicacions de l'Abadia de Montserrat per haver cregut en el projecte.

Passen els dies i a l'Elvira cada vegada li costa més de respirar; una anèmia galopant no hi ajuda i el cansament augmenta. S'ha anat empetitint i gairebé no se la veu dintre dels llençols del llit d'on fa molts mesos que no es mou. Li fan mal les cervicals, la caixa toràcica li aixafa els pulmons, perd la brillantor dels ulls, però en cap moment no perd ni el somriure ni la lucidesa ni aquella presència que tant ens ha embadalit. Li cansa molt parlar i cada vegada les nostres entrevistes són més curtes. «Et trobes bé, Elvira?» «Direm que sí, direm que sí...», pronuncia riallera. Però tots, ella la primera, sabem que la flama es va consumint. Sorprenentment cada vegada recorda més coses, però cal arribar al punt final. «Deixem-ho aquí», em diu. «Moltes gràcies», li responc.

Joan Miquel LLODRÀ NOGUERAS

Arenys de Mar, estiu del 2022

I

L'obertura del curs de l'Escola Superior de Belles Arts es feia sempre entre la tardor i l'hivern, als salons de l'antiga Cambra de Comerç, al primer pis de l'edifici de la vella Llotja, unes sales folrades de tela i guarnides ampul·losament amb mobles d'estil imperi. Any rere any, i ja en feia molts, un acadèmic, ben vestit amb levita, era l'encarregat d'exposar al públic les seves idees a l'entorn del fet acadèmic, pedagògic, de l'art. Les dones que hi assistien, talment com bibelots, feien joc amb les sales; anaven molt guarnides, extremadament, diria jo. L'element subversiu de l'acte, el posaven les xiulades que tots aquests personatges rebien dels alumnes, res que molestés ningú, ja que eren com una acció establerta, una mena de costum que no sorprenia cap dels tradicionals assistents a l'esdeveniment.

Aquell any, el 1932, l'alumnat estava molt exaltat perquè l'afer dels guixos no acabava de quedar resolt. En el fosc vestíbul de l'Escola Superior de Belles Arts, d'aquella escola grisa i tronada que tots, des de feia tants anys, coneixíem com Llotja, els crits dels alumnes que no volien aquells guixos presumptament instructius eren eixordadors. Les veus dissonants d'aquell jovent, fastiguejat de tot plegat, omplien cadascun dels racons del vell casalot setcentista, del senyorial palau que, en les esquerdes de la paret i en els paviments irregulars que tremolaven en passar-hi per sobre, mostrava les ferides de mil i una batalles lliurades en nom de l'art, algunes de perdudes, altres de guanyades, totes, per sort o per desgràcia, irrepetibles.

El nostre amic Torrent, fill del daurador que havia col·laborat amb el pintor Sert en la decoració de la catedral de Vic, una mica més gran que nosaltres, no resistí més tot aquell enrenou i

s'acomiadà per agafar el tren cap a la seva ciutat. «Ja tornaré un altre dia», ens va dir serenament, aliè a tota la cridòria. En Fidel Trias, l'altre amic inseparable durant els primers anys a Llotja, es va quedar a dibuixar en una de les aules. Ell només pensava en això: pintar i res més que pintar. Totalment indiferent a les corredisses amunt i avall dels passadissos, en Fidel no es va moure ni un moment de davant del cavallet, traçant amb carbonet una figura sencera de guix —l'omnipresent guix— que representava una noia grega arreglant-se la túnica. Aquella xiuletada general era per a en Fidel una absoluta fotesa. Ell era com un ciclista que pedalava fort, sense defallir, per aconseguir el seu objectiu, al capdamunt d'un cim. La seva meta, talment com assolir el Turmalet, no era cap altra que arribar al vuitè curs de pintura: fora d'això, res no tenia importància ni calia prestar-hi la més mínima atenció. La seva era com la devoció cega d'un sant cap a una verge. Jo, el delit d'assolir aquest propòsit, també el tenia, encara que potser amb no tanta vehemència.

Aquells guixos de què tothom parlava, i la destrucció dels quals s'implorava, s'exigia entossudidament; eren centenars de còpies d'escultures clàssiques i renaixentistes que, des de feia decennis, havien servit de model als alumnes, amb vocació —o aires— d'artistes, que passaven per aquelles quatre parets del barri de la Ribera. El fet que popularment se'ls conegués pel bord i aspre material amb què havien estat fets, denotava ja el menyspreu i la desconsideració que se'ls tenia. Pere Calders, el qual anys més tard havia de ser reconegut per la seva faceta com a escriptor, com a home de lletres i com a periodista, era un dels qui encapçalava aquelles irades protestes. Calders —uns quants anys més gran que jo— liderava un moviment que, en realitat, no pretenia res més que posar fi a un ensenyament artístic llavors obsolet, allunyat del que es practicava en altres àmbits d'Europa.

Com l'edifici mateix on ens trobàvem, la formació que s'oferia a Llotja era llavors, al començament dels anys trenta del segle passat, absolutament antiquada, passada de moda, que en diríem: ni s'ensenyaven noves tècniques artístiques, ni nous procediments, ni res de res. Tot era caduc, cobert d'una pàtina que, més que embellir, enlletgia. Tot i els crits i l'aparent violència dels manifestants, no es demanava res més que una manera de fer més moderna, més adaptada als nous temps. Una institució com aquella, amb l'objectiu de formar nous artistes, gent amb sensibi-

litat i criteri, em resulta ara, molts anys després, com una mena de femer, no només per l'espai en si, sinó també per la mentalitat d'alguns dels docents que allí hi exercien.

Grups de nois, liderats com he dit per Calders, es preparaven per presentar-se a l'acte d'inauguració de curs, presentat aquell any pel nomenat de nou acadèmic Feliu Elias, el popular Apa, carregats de xiulets per amenitzar la presentació. En assabentar-me'n, sense pensar-m'ho, vaig unir-me als protestaires. «Que vols xiular?», vaig dir que sí a l'instant, sense pensar-m'ho. Tenia tot un xiulet de reglament, d'aquells que, quan sonen, fan que se't posin les orelles ben dretes. Entràrem una cinquantena d'alumnes a la sala de conferències de la cambra, aquell bellíssim saló, ple de gent asseguda davant una gran tarima. A l'esquerra, assegut en una cadira davant una tauleta i amb un llum, hi havia l'Apa, el conegut pintor, dibuixant, crític i historiador de l'art que no era altre, casualment, que el meu pare.

L'estrepitós so d'una cinquantena de xiulets esclatà pocs segons abans que uns bidells, també de gala i enguantats de blanc, fessin fora aquella massa de gent. No passa sovint de poder xiular el teu pare, ni en privat, i encara menys en públic. Per això, aquell dia, en aquell saló, vaig xiular a consciència, amb tota la força amb què van poder els meus pulmons. Però el meu xiulet anava molt més enllà, en nervi i intenció, de la resta que se sentien retronar en aquella sala. Aquell xiulet meu, el vaig dedicar al dia en què la mare —no feia pas gaire— havia demanat al pare, com qui no vol la cosa, que em donés unes quantes lliçons de pintura.

Aquell dia l'Apa, obedient, m'havia preparat en silenci un tros de tela de sac sense imprimir, enganxada amb quatre xinxetes a un vell bastidor que corria pel seu taller, i com a model no em donà res més que una capsa quadrada de color marró, un trist ou i una taronja mig florida, natura morta absolutament franciscana, desproveïda de qualsevol amanerament o artificiositat, d'aquelles que li agradaven tant. Jo, pobre de mi, disposava de quatre tubs de pintura a l'oli ja molt gastats, blanc, groc, sèpia i ocre, i tot el temps del món per traspasar a aquell rústec llenç el que tenia al davant. M'hi vaig quedar parada. Què se suposava que havia de fer? Havia de seguir els passos que tantes vegades havia vist fer al pare? Pintar un mínim esbós amb carbonet? Omplir aquell primer dibuix amb pintura diluïda amb trementina o benzina per marcar el volum i després començar a pintar? No. Sola davant

d'aquell repte, imposat més com a càstig, com a mofa, que com a invitació amable i engrescadora a aprendre, vaig mirar de tots cantons aquella improvisada composició i, sense pensar-m'ho gaire, me'n vaig anar. Vaig trigar molt a tornar a entrar al taller del pare. Ni ell ni la mare, com era d'esperar, no em van demanar explicacions de res; com si aquell episodi, quasi deshonorós, no hagués succeït mai. Han passat molts anys des d'aquell dia; m'hi he fet un tip de riure amb el pintor Enric Maass cada vegada que l'he recordat, però en aquell moment no us podeu pas imaginar com em va doldre tot plegat. Com em va doldre!

Així, la meva màxima xiuletada aquell dia del final de 1932, la vaig dedicar amb tota la meva força a la mare, l'Emília Cornet, i al pare, en Feliu Elias. Aquella xiuletada va ser la meva protesta; el que no m'havia sortit amb paraules, ho deixava anar amb tota la potència dels meus pulmons. A poc a poc, penso ara, m'anava separant dels lligams quasi dictatorials que uneixen els infants amb els pares.

Tot i que la resta d'alumnes van marxar d'aquell saló, vaig decidir de quedar-m'hi. De sobte, tot i la rebel·lia que em menjava per dins, m'havien vingut ganes de sentir la ponència del pare. Més o menys, pel que em sembla recordar, l'Apa va venir a dir el següent: l'artista segueix un camí definit i gens fàcil, i és a còpia d'estudi que aconsegueix el domini de l'ofici. La grandesa de l'artista és quan aquest domini li permet crear allò que vol. Em va agradar, simplement, i com la resta de gent asseguda en aquella cambra tan fastuosa vaig aplaudir; sí, contràriament al que havia sentit durant la xiulada, ara tenia ganes d'aplaudir l'Apa.

Eren els primers anys de la dècada dels trenta, poc abans de la fatídica revolta militar de les tropes d'un general ximple, els anys, sens dubte, més engrescadors de la meua vida, els anys dels grans descobriments culturals i de les grans esperances. Encara no una dècada més tard, s'encetava una etapa plena de desil·lusions i penúries culturals: un temps de foscor, d'odi, d'opressió, en els quals la vida, però, no deixà de córrer.

Elvira Elias Cornet (Barcelona, 1917 - Arenys de Mar, 2016) és considerada avui una de les dibuixants i il·lustradores de literatura infantil més destacades del país entre les dècades dels cinquanta i setanta del segle XX. Filla del pintor, caricaturista, crític i historiador de l'art, Feliu Elias –el popular Apa–, Elvira creix i es forma en un ambient familiar i social del tot propici al cultiu de les arts. Després dels estudis a Llotja, tornada de l'exili, treballa com a figurinista a la casa de modes El Dique Flotante. D'allí, es llença al camp de la il·lustració infantil, de primer amb l'editorial Juventud, on comença a donar mostres d'un estil refinat i elegant per l'acurada documentació amb què preparava cada obra. De la seva relació amb l'Editorial Ariel, en sobresurten, especialment, les il·lustracions per a la versió de Joan Sales de *Tirant el Blanc* (1954). Els quasi cent anys viscuts per Elvira queden esbossats en aquest recorregut personal i col·lectiu per una Catalunya d'abans i de després de la guerra, amb tots els efectes morals i materials que aquest conflicte comportà.

ISBN 978-84-9191-246-0

529

BIBLIOTECA

SERRA

D'OR